

**Херсонський державний університет
Факультет психології, історії та соціології
Кафедра загальної та соціальної психології**

Інсайт

**Збірник наукових праць студентів,
аспірантів та молодих вчених**

**Сборник научных работ студентов,
аспирантов и молодых ученых**

**Випуск 13
Выпуск 13**

Херсон – 2016

6. "Cyber Bullying Law and Legal Definition". U.S. Legal Definitions.
7. Patricia Wallace. The Psychology of the Internet [Електронний ресурс]/Режим доступу: www.info-library.com.ua.

СТИЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТРАТЕГІЇ ЗАСТУПНИЦТВА ЯК ОСОБЛИВОГО РІЗНОВИДУ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Н. В. Корчакова

Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова, ifon@npu.edu.ua

У загальному контексті психологічної проблематики, особливе місце належить питанням розвитку позитивних тенденцій у системі соціальної взаємодії між людьми. Одним із відносно нових напрямків є вивчення просоціальної стратегії особистості – здатності добровільно діяти на благо іншої людини чи спільноти. Незважаючи на те, що у основі просоціальності лежать не лише альтруїстичні мотиви, її соціальна цінність беззаперечна. Позитивні наслідки існують не лише для реципієнта допомоги, але в цілому сприяють гуманізації соціального простору, розвитку особистості, її соціальної компетентності та моральності. Просоціальна підтримка має багато різновидів. До найбільш яскравих її виявів належать співчуття, інструментальна допомога, дарування. Відносно самостійною лінією просоціальних дій є заступництво. Ця соціальна стратегія об'єднує систему різноманітних форм захисту іншої людини у ситуаціях зовнішньої агресії. Важливим аспектом заступництва є відсутність у захисника особистісної зацікавленості. Центральною спонукою його активності виступає бажання підтримати іншого, захистити його гідність, утвердити моральну норму, відновити справедливість. У онтогенезі ця стратегія виникає досить рано і є типовою формою поведінки людей як у організованих соціальних спільнотах, так і за їх межами. У той же час необхідно визнати, що її психологічний аналіз здійснюється не у логіці самостійного вивчення, а переважно у контексті розробки іншої проблематики. Не виступаючи самостійним предметом наукових досліджень, заступництво аналізується у контексті моральної проблематики чи обговоренні проблеми булінгу. Зокрема, при вивченні особливостей розвитку моральної свідомості і самосвідомості, заступництво аналізується як форма дієвого вияву моральної сфери молодшого школяра (Павелків Р. В., 2004) [3]. У сучасних дослідженнях, присвячених знущанням у класних колективах, простежується поступова відмова від замкненого діадичного розгляду ситуації у контексті «агресор-жертва» за рахунок концентрування уваги на рольових позиціях і інших учасників ситуації. Це привело не лише до вивчення соціальної ролі спостерігача, але й дозволило високремити різні типи стратегії захисту, як у період зовнішнього агресивного нападу, так і по його закінченню [1;2;5;6;7].

Метою статті є аналіз стильових аспектів поведінки захисника, її основних різновидів та особливостей. Вивчення цих аспектів, на нашу думку, заслуговує на особливу увагу, оскільки бажання допомогти іншій людині може успішно реалізуватися і мати позитивний соціальний контекст лише за умови використання

релевантних поведінкових стратегій. Як зазначає Кіричевська Е. В., саметворче пов'язання соціально-комунікативних задач створює сприятливі передумови для конструктивного подолання знущань[2]. Поглянемо на основні підходи до викремлення стилів заступництва. Перш за все зупинимося на ідеях, що народилися у лоні ресурсної теорії управління (Resource control theory), запропонованої американським психологом Патрісією Хоулі (Р. Н. Hawley, 1999). Згідно цієї теорії, еволюційний розвиток особистості пов'язаний з реалізацією двох цільових програм: досягнення матеріальних цілей (матеріального ресурсу) та використання соціального ресурсу. Перша лінія зумовлює конкурентність, друга – схильність людей до взаємодії та співпраці. Наявність двох ресурсних цілей породжує розмаїття стратегій управління у поведінковому репертуарі. До найбільш ефективних у досягненні цілей ресурсна теорія відносить просоціальну та примусову стратегію. За своєю природою і сутністю вони є досить різними, що відповідно зумовлює і відмінність у їх використанні та наслідках[5, с.1009].

Застосовуючи ресурсну теорію управління, американські та голландські вчені виокремлюють дві поведінкові стратегії, які простежуються в учасників булінгу: коерцитивну (примусову) і просоціальну. Оскільки кожна з них може забезпечити реалізацію поставлених особистісних програм, їх оцінюють як функціонально подібні, ефективні стратегії, які за своєю сутністю є феноменологічно різними. Їх використання забезпечує п'ять різних типів участі особистості у керуванні ситуацією: агресивний, бістратегічний, просоціальний, типовий, підлеглий (noncontrollers) [6;7]. Співвідносячи їх із кожною роллювою позицією учасників булінгу вчені приходять до висновку, що на відміну від агресивного нападника, який використовує силовий чи бістратегічний підхід, захисники переважно обирають стратегію просоціального типу. Така форма поведінки спрямована на побудову кооперативних стосунків. Вона передбачає доброзичливе, привітне ставлення до оточуючих, надання їм допомоги, сприяння, порад (Hawley Р. Н. et al., 2002). Як наслідок, захисники є ефективними контролерами соціальної взаємодії, що користуються повагою і любов'ю однолітків [7]. Варто зазначити, що використання просоціальної стратегії захисту не обов'язково повністю позбавлене корисливих цілей, але при цьому зберігається прагнення знаходити взаємовигідне рішення, формувати зв'язки, які забезпечують довгострокову вигоду. У цьому випадку позитивні соціальні стосунки використовуються як засіб реалізації поставленої мети. Завдяки застосуванню просоціального каналу зв'язку, зникає необхідність використовувати насилля. Закономірно, що просоціальна стратегія захисту передбачає належний рівень сформованості соціальної майстерності, регуляції, а іноді навіть елементів макіавеллізму.

Обговорюючи питання походження просоціальної стратегії психологи схиляються до думки, що її фундаментом є міцні зв'язки дітей з найближчими людьми, оскільки саме вони є контекстом для вивчення ролі інших у сфері отримання ресурсу [5, с.1109].

Вивчення явища заступництва та його стильових характеристик у контексті моральної проблематики ми знаходимо у роботі українського психолога Р.В.Павелківа [3]. Аналізуючи питання розвитку моральної свідомості та самосвідомості у молодшому шкільному віці автор розглядає заступництво як один

із різновидів моральної поведінки, показник сформованості цих структур в індивідуальній психіці дитини. У роботі обговорюються три стилі заступництва: асертивний, агресивний та стиль непрямого сприяння, який передбачає залучення до вирішення ситуації інших людей. У дитячих групах мова переважно йде про авторитетного дорослого [3, с.197]. Асертивний стиль заснований на системі моральних приписів. Він передбачає підтримку гідності людини, її боротьби за свої права на основі нормовідповідних стратегій. Використання асертивної стратегії заступництва передбачає вміння переконувати, аргументувати, правильно розставляти акценти при визначенні логіки захисту. Як показало дослідження, уже в молодшому шкільному віці більшість школярів (72, 2 відсотки) оцінюють асертивний стиль як найбільш привабливий. До того ж високий рівень визнання є характерним протягом усього вікового періоду. Висока чутливість до нормативного способу поведінки має позитивну вікову динаміку впродовж періоду. [3, с.198].

Заступництво – поведінкова стратегія, але як і всі інші дієві форми самовиявлення вона має як зовнішні, так і внутрішні складові. Це перш за все стосується поведінкової та когнітивно-мотиваційної складової. На основі вивчення наукових джерел та власних спостережень можна робити висновки про існування певних розбіжностей у функціонуванні когнітивної і поведінкової складової стильових характеристик захисту партнерів. Це досить яскраво виявляється при зіставленні дитячих оцінок щодо цінності і ефективності асертивної та агресивної стратегії (Жорчачова Н. В., 2004, Павелків Р. В., 2005). Визнаючи привабливість і цінність асертивного способу заступництва, чверть молодших школярів за критерієм ефективності віддають перевагу агресивним способам втручання [3, с.200]. Аналіз вікових тенденцій показує, що поступово розрив між декларованими і поведінковими позиціями зменшується. Як показують дослідження, уже у наступний віковий період простежується підвищення здатності виокремлювати нормовідповідні форми сприяння, знаходити найбільш релевантних способи протидії агресії (Samodoca M., et al., 2005) [4]. Зокрема у одному із досліджень підліткам було запропоновано висловити дві точки зору: виходячи з реальних особистісних стратегій і з точки зору прийнятої на себе рольової позиції (захисник, агресор, спостерігач). Було встановлено, що у ситуації вибору поведінкових стратегій усі підлітки схиляються до найбільш просоціальних форм поведінки. Вони усвідомлюють важливість використання посередництва і напористості, адекватно використовують моральні норми. Прийняття рольових позицій (нападник-захисник-спостерігач) позначається на особистісних перевагах у виборі ефективних поведінкових стратегій. Якщо «нападники» віддають перевагу помсті, то ідеї захисників досить схожі на позиції інших учасників конфлікту. Вони заперечують ефективність розплати, вважаючи що стратегії помсти лише провокують подальше посилення агресії. При цьому, просоціально зорієнтовані підлітки віддають перевагу поведінці, спрямованій на урегулювання конфлікту. Їх позиції не змінюються у зв'язку із прийняттям інших рольових перспектив. На думку дослідників, позиції підлітків, у цьому випадку, зумовлені прийняттям миролюбних форм, усвідомленням того, що ці стратегії працюють відносно них, а отже будуть ефективними і відносно інших [4].

У той же час, спостереження за реальною поведінкою дітей у ситуаціях знуцань засвідчують, що досить часто вони обирають агресивні стратегії підтримки. Зокрема, спостерігаючи за поведінкою молодших школярів і підлітків D. L. Hawkins та його колеги приходять до висновку, що у віктимних ситуаціях четверта частина спостерігачів втручаються у перебіг ситуації. При цьому у половині епізодів (47 відсотків), однолітки використовують агресивну стратегію захисту. Оцінюючи результативність захисту, автори визнають, що, у більшості випадків (57%), зовнішнє втручання у плані запобігання знуцанням було ефективним. Ці спостереження підкріплюють ідею, яка детально обговорюється у роботах американського психолога Hawley P. H., щодо ефективності обох стратегій управління ресурсом (примусової і просоціальної) [6]. Хоча їх застосування агресорами і захисниками різне. Агресор використовує силову стратегію для монополізації управління ресурсом, у той час як захисник застосовує її для корекції процесу [5, с. 43-44]. Використання захисником стратегії примусу вказує на розгортання бістратегічного підходу до ситуації, що може певною мірою розцінюватися як лінія розвитку соціальної компетентності [7]. У поєднанні з відсутністю прагнень до булінгу, яка фіксується у захисників (показники кореляції соціальної ролі і схильності до вербальних та фізичних знуцань за даними експериментальних досліджень негативні [1]), ця тенденція не є надто небезпечною. Все ж, повністю визнати позитивність таких соціальних тенденцій важко, оскільки використання соціальних способів підтримки, вказує на існування розбіжностей між системою уявлень дітей про соціальні норми і реальними стратегіями взаємодії. Прояв цих тенденцій у різних вікових групах вказує на доречність розробки корекційних заходів, спрямованих на перегляд стильових характеристик заступництва [3].

Отже, заступництво – особливий різновид соціальної підтримки, який зустрічається у процесі соціальної взаємодії між людьми як у організованих спільнотах, так і за їх межами. Це позитивна тенденція, яка просвітлює і розвиває моральну сутність людини, її здатність рухатися у напрямку налагодження підтримки, співробітництва, взаєморозуміння. Домінуючою стратегією заступництва є просоціальний стиль, який передбачає миролюбні шляхи залагодження конфлікту, відстоювання прав іншої людини, без використання силових методів впливу на агресора. Як поведінкова стратегія, заступництво починає яскраво виявлятися з дошкільного віку, займаючи важливе місце у системі стосунків у всі наступні вікові періоди. Використання дітьми силових форм захисту свідчить про розгортання бістратегічних стилів керування ситуацією, що вимагає постійного контролю і своєчасної корекції.

Література

1. Абсаямова К. З. Явище булінгу як деструктивний феномен у середовищі середньої школи / К. З. Абсаямова, О. Л. Луценко // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Серія: Психологія. – 2014. – № 1095. – С. 191–197.
2. Кіричевська Е. В. Стратегії подолання старшокласниками проявів агресії однолітків у міжособистісній взаємодії / Е. В. Кіричевська. – [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2009. – 19 с.
3. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: Монографія. – Рівне: Волинські обереги, 2004. – 248 с.

4. Camodeca M. Children's opinions on effective strategies to cope with bullying: the importance of bullying role and perspective/ M. Camodeca, F. A. Goossens // Educational Research, 2005.– Vol. 47, No. 1 – pp. 93–105.
5. Hawley P. H. Attachment correlates of resource-control strategies: Possible origins of social dominance and interpersonal power differentials / P. H. Hawley, H. S. Shorey, P. M. Alderman // Journal of Social and Personal Relationships 2009.– Vol. 26(8) – pp. 1097–1118.
6. Hawley P. H. Ontogeny and Social Dominance: A Developmental View of Human Power Patterns / P. H. Hawley// Evolutionary Psychology. – 2014.–Vol. 12, no. 2.– pp. 318–42.
7. Pronk J. Differential Personality Correlates of Early Adolescents' Bullying-Related Outsider and Defender Behavior/Jeroen / J. Pronk, T. Olthof, F. A. Goossens // Journal of Early Adolescence.– 2014.–pp. 1–23.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В ВУЗАХ

Е.В. Костюченко

Киевский национальный университет культуры и искусств,
fiton1@mail.ru

Для обновления и процветания любой страны необходимы психологическая личностная зрелость и высокий профессионализм большинства ее граждан. Ответственность, мастерство и творчество каждого профессионала не только обеспечивают прогресс общества, но и составляют залог достойного существования самого человека, защищают ее от потери работы, стрессов, бедности. Решая задачу самореализации в профессиональной деятельности, человек неизбежно обращается к осознанию себя как профессионала и рефлексирует по поводу своего вклада в опыт профессии.

Именно знания в области психологии помогут оптимизировать собственные профессиональные планы и устремления, выявить профессиональные способности и резервы личности, изучить опыт собственного профессионального прошлого и настоящего, определить профессиональное будущее, соотносить стороны своей компетентности с меняющимися запросами общества.

В связи с реформированием образования, вопросы инновационных изменений в преподавании дисциплин становятся наиболее приоритетными. Необходим переход от знаниевой парадигмы к другой, которая предполагает самостоятельную ориентацию студента в мире информации и формирует профессиональную компетентность. Еще Ч. Дарвин отмечал, что выживает не самый сильный и не самый умный, а тот, кто лучше всех откликается на происходящие изменения.

К основным изменениям методологической основы современного образования можно отнести следующие: ■ системно-деятельностный подход позволяющий видеть цели образования в виде системы ключевых задач, отражающих направления формирования качеств личности обучающихся на основе усвоения универсальных учебных действий; ■ компетентностный подход, который предполагает формирование общеучебных умений и использование приобретенных знаний и умений в практической деятельности и повседневной жизни. В свое время еще Э. Фромм поставил вопрос «Кто является психологом, а